

פעילות החטיבה למדעי הרוח

3

בשער פרק זה:
מדליית בובר

3 פעילות החטיבה למדעי הרוח

בחטיבה למדעי הרוח 63 חברים מתחומים שונים במדעי הרוח והחברה: אנתרופולוגיה, ארכאולוגיה, בלשנות, דתות, היסטוריה, היסטוריה של עם ישראל, הלשון העברית, המזרח הקדום, לימודים קלאסיים, כלכלה, מדע המדינה, מזרח אסיה, מחשבת ישראל, מקרא, משפטים, סטטיסטיקה, ספרות, פילוסופיה ופסיכולוגיה. בראש החטיבה למדעי הרוח עומד פרופ' סרג'יו הרט. פעילות החטיבה כוללת תמיכה במפעלי מחקר, סימפוזיונים בין-לאומיים, ימי עיון והרצאות ובחינתם של נושאים שונים הנוגעים לתחומי מדעי הרוח והחברה. כמו כן מקדמת החטיבה פעילויות שונות ביוזמת חבריה.

פרופ' סרג'יו הרט
יו"ר החטיבה

השנה ערכה החטיבה למדעי הרוח כמה כינוסים וימי עיון מקוונים:

בחודש נובמבר התקיים ערב עיון במלאת עשר שנים לפטירתו של חבר האקדמיה פרופ' מאיר יעקב קיסטר, מגדולי החוקרים של הערבית הקלאסית ושל מסורת האסלאם. את הערב הוביל חבר האקדמיה פרופ' יוחנן פרידמן ונישאו בו הרצאות על מורשתו המדעית של פרופ' קיסטר ועל נושאים הקשורים לתחומי מחקר, וכן נאמרו דברים אישיים מפי בנו פרופ' מנחם קיסטר.

חבר האקדמיה פרופ' יואל רק בכינוס לרגל יום דרווין הבינלאומי

ביוזמתם של חברי האקדמיה פרופ' יואל רק ופרופ' יוסי שילה הצטרפה האקדמיה לפני חמש שנים למוסדות אקדמיים רבים בעולם המציינים את יום דרווין הבינלאומי ביום הולדתו של דרווין, 12 בפברואר (נולד ב-1809). ציון חגיגי חובק עולם של יום הולדתו של דרווין הוא ביטוי לטובה שהאנושות מכירה לו על ש"פקח את עיניה" ולהערכה שהיא רוחשת

לגודל המהפך שחולל. השנה נחגג יום דרווין באקדמיה בכינוס שיוחד למוצאו של המין הומו סאפיינס, בהובלת פרופ' רק. במהלך הכינוס הוכרז כי בכוונת האקדמיה לייסד הרצאה שנתית לרגל יום דרווין, בדומה להרצאות איינשטיין ובובר השנתיות, שתשמש במה להרצאות בנושא האבולוציה מפי אורחים שהם מבחירי הביולוגים בעולם.

בחודש מרס קיימה החטיבה שולחן עגול בנושא "חיסונים: בריאות הציבור וזכויות הפרט". הדיון התמקד במתח שבין בריאות הציבור לזכויות הפרט. נדונו סוגיות כמו כפייה ישירה ועקיפה של חיסון, מעבר מידע על מחוסנים ועל לא מחוסנים מגופי בריאות לרשויות מקומיות ולמעסיקים, עד כמה מוצדק לפגוע בזכויות פרט יסודיות בשם טובת הכלל הציבורית, ומהי הדרך לשקול חישובי מידתיות הנוגעים לסוגיות מעין אלה. את האירוע הוביל חבר האקדמיה פרופ' משה הלברטל.

חבר האקדמיה פרופ' משה הלברטל בדיון בנושא "חיסונים: בריאות הציבור וזכויות הפרט"

בחודש מאי נערך כינוס בנושא דוח האקדמיה "מצב מחקר השואה והוראתה באוניברסיטאות המחקר ובמכללות בישראל". הדוח, שפורסם בשנת 2020, יצר עניין אקדמי, עורר הדים בתקשורת והוליד תגובות חוקרים ומוסדות שפורסמו באתר האקדמיה. הכינוס, בהובלתו של יו"ר ועדת הדוח חבר האקדמיה פרופ' ישראל ברטל, הוקדש לבירור ההקשרים המחקריים, הפוליטיים והציבוריים שבהם נוצר הדוח, לביקורת ולתגובות על שיטת הדוח, למידע הכלול בו, לממצאיו ולהמלצותיו.

יום העיון בנושא "תמורות בלשון" התקיים בעקבות יציאתו לאור בבית ההוצאה של האקדמיה של הספר "שינוי ושונוות בלשון". המאמרים בקובץ, שעורכתו היא חברת האקדמיה פרופ' רות ברמן, חוברו כולם בידי משתתפי פורום הצעירים לבלשנות שהתקיים בשנים 2015-2016 במסגרת פעילותה של החטיבה למדעי הרוח באקדמיה. נשאו ברכות ביום העיון פרופ' ברמן וחבר האקדמיה פרופ' משה בר-אשר, יו"ר ועדת הפרסומים. יושבי הראש של המושבים היו ממשתתפי הפורום. ההרצאות נישאו בפי חברי הפורום וחוקרים בכירים שהיו מקוראי כתב היד של הספר. מושביו של יום העיון עסקו בתמורות בעברית החדשה, בגורם הגרמטיקליזציה בשינוי לשוני ובשינוי ושונוות בלשון ממבט פסיכולינגוויסטי.

בחטיבה פועלת גם הקרן לקידום מדעי הרוח והחברה, שבראש ועדת השיפוט שלה עומד חבר האקדמיה פרופ' אבנר הולצמן. פעילותה נחלקת לשלושה מסלולים תחרותיים: כינוסים, ביקורי עמיתים והשתלמויות בחו"ל (למידע נוסף ראו להלן בפרק 6 "מלגות ומענקים").

3.1 < מפעלים במימון האקדמיה

מפעלי האקדמיה במדעי הרוח עוסקים בתולדות עם ישראל וארץ ישראל ובחקר השירה העברית. מדיניות האקדמיה היא לתמוך רק במפעלים בעלי חשיבות לאומית ובעלי היקף רחב. השנה ניתנת תמיכה למפעל האונומסטיקון של ארץ ישראל ולמפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר. האקדמיה ממשיכה לעודד את העומדים בראש מפעליה המדעיים לחפש מקורות מימון נוספים.

3.1.1 < האונומסטיקון של ארץ ישראל

מפעל האונומסטיקון (The Onomasticon of Iudaea, Palaestina and Arabia in the Greek and Latin Sources) מרכז את כל המובאות המזכירות יישובים, עצמים גאוגרפיים, יחידות מנהליות ואף קבוצות אתניות בארץ ישראל ובסביבתה הקרובה (מחוזות שהשתייכו בעבר ליהודה או לפרובינקיות של פלסטינה וערביה) מאמצע המאה הרביעית לפני הספירה (ערב כיבוש הארץ בידי אלכסנדר הגדול) ועד הכיבוש המוסלמי באמצע המאה השביעית לספירה.

הערכים מוגשים לקורא על פי סדר האל"ף-ב"ת של האתרים, ובהם מובאות בלשון המקור ובתרגום לאנגלית, הערות טקסטואליות חיוניות, דיון גאוגרפי-היסטורי, ובמקרים רבים גם דיון ארכאולוגי וביבליוגרפיה. צוות המחקר אסף את החומר הנוגע לעניין מכל המקורות ביוונית ובלטינית, כולל רשימות מנהליות, כתובות, מטבעות וכדומה, וכן ממקורות בלשונות המזרח, בעיקר סורית, אם אלה תורגמו מן היוונית. הכרך השני, המוקדש לאות A, יצא לאור לאחר שהושלמו כל התיקונים בחלקיו השונים: טקסט, ביבליוגרפיה, מפתחות, טבלה השוואתית של נקודות ציון ומפות.

השנה התקדם המפעל כדלקמן: הכרך השלישי, המוקדש לאות B, עבר עריכה ונמצא בבדיקות אחרונות. כמו כן נערכו הביבליוגרפיה המדעית הרלוונטית לכרך זה וה־Addenda to the Primary Sources. מדובר בעיקר במהדורות ביקורתיות שלא היו זמינות בעת הכנת הכרכים הראשון והשני, והיום הן מחליפות את המהדורות הישנות. מלבד זאת, ה־Addenda מכילה פרסומים חדשים (כתובות, פפירוסים) או מקורות שנעלמו מן העין בשלבי עבודה קודמים. בתוך כדי עבודה על כרכים אחרים התווספו ערכים חדשים לאותה Addenda ויצרו רשימה מורחבת, שיהיה אפשר לצרף אותה לכרך 3 או לכרך 4 (Sacred Places) אחרי השלמת העריכה.

בכרכים המוקדשים לאותיות C, D, E כבר הוכנסו כל הטקסטים היווניים והלטיניים, חלקם הגדול מלווים בתרגום אנגלי, וכן טקסטים רלוונטיים בשפות אחרות, כגון סורית וערבית, בתרגום אנגלי בלבד. הערך הגדול מאוד "קיסריה" נמצא עדיין בשלבי עבודה.

העבודה על כרך המקומות הקדושים (Sacred Places) מתקדמת בעיקר בתחום הכנסיות והמקדשים.

נעשתה גם עבודה טכנית לקראת הכרכים הבאים, ובעיקר: (1) רשימת מובאות בכרכים 1–2 (טקסט ותרגום), שבהן מוזכרים מקומות ועצמים גאוגרפיים המתחילים באותיות D–Z, שיהיה אפשר להעתיקן כמות שהן בערכים המתאימים; (2) רישום מראי מקום של כתובות שעד עתה לא נרשמו במחשב ונשארו על הנייר (עבודה זו נעשית עכשיו בידי סופיה אנדריבה, בהתנדבות).

3.1.2 < המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר

המפעל נוסד על ידי האקדמיה בשנת 1967. מטרת המפעל היא לפענח, לזהות ולקטלג את קטעי השירה והפיוט שנשתמרו באוספי הגניזה הקהירית. היוזמה נתאפשרה עם ריכוז תצלומי המיקרופילם של רוב אוספי הגניזה בעולם במכון לתצלומי כתבי היד העבריים שבספרייה הלאומית. היום אפשר להיעזר גם בסריקות המשובחות של קטעי הגניזה שבאתרים שונים במרשתת, ובעיקר באתר של מפעלי פרידברג לחקר הגניזה, ואכן הקטעים הסרוקים מקילים לעיתים קרובות את פיענוח החומר ומאפשרים לזהות הרבה פיוטים שלא זוהו עד כה.

אחרי כמעט חמישים ושלוש שנות עבודה הושלם קטלוג השירים ברוב האוספים הגדולים של הגניזה. במאגר המידע של המפעל רשומים יותר מ-105,000 כותרים של פיוטים מן הגניזה וכ-73,760 התחלות של פיוטים נדפסים. רוב האוספים הגדולים של קטעי הגניזה כבר פוענחו. מן האוספים הגדולים נותרו קטעי הגניזה שבאוסף פירקוביץ' שבסנקט-פטרבורג, וכן קיימים עוד כמה אוספים קטנים שטרם קוטלגו, ודרושות השלמות לאוספים שכבר קוטלגו.

המפעל נושא את שמו של פרופ' עזרא פליישר ז"ל, שייסדו ועמד בראשו יותר משלושים ותשע שנים. העבודה במפעל חייו נמשכת ברצף בראשותה של פרופ' שולמית אליצור, בסיועה של ועדה מלווה ובה שני חברי אקדמיה (לרשימת חברי הוועדה ראו להלן בפרק 11 "ועדות האקדמיה"). את עיקר עבודת הפיענוח, הקטלוג והמחשוב מבצעת העובדת הקבועה במפעל, ד"ר שרה כהן.

בשנים 2018–2019, לקראת מסירת החומר שבמאגר לספרייה הלאומית, התמקדה העבודה במפעל בעיקר בהגהת המאגר. בשנה האחרונה, שלא התאפשרה בה העבודה במפעל היושב בספרייה הלאומית בירושלים, אפשרה נגישותם של קטעי הגניזה שבאתר פרידברג את העבודה מרחוק וקידמה מאוד את השלמת הקטלוג ובדיקת קטעי גניזה שטרם הוכנסו למאגר. במהלך השנה נבדק אוסף ריינר בווינה, שטרם נמצא במאגר, ונמצאו בו עשרות קטעי פיוטים, המוכנים להכנסה למאגר. בדיקה שיטתית ועבודת השלמה התבצעו גם בקטעים מתוך אוסף טיילור-שכטר שבקיימברידג' לצורך איתור קטעי פיוט שעד כה נעלמו מעיני החוקרים. במהלך השנה נבדקו אלפי קטעים מן האוסף, וחלק ניכר ממנו כבר הוכנס למאגר. בפיוטים שנמצאו יש קטעים רבים מפרי עטו של יניי, מהקדומים והחשובים שבפייטני ארץ ישראל, וכן שיר לא ידוע של ר' יהודה הלוי, וכמובן "מציאות" רבות המשלימות את המאגר.

קטע מהפיוט המפורסם "היום תאמצנו" לברכת השלום בחגים ותחילת נוסח הקבוע שאחריו: "כהיום הזה [ת]ביאנו ששים ושמונים [בבניין שלם]". הקטע הוא מסדרת הנוספות שבאוסף טיילור-שכטר שבקיימברידג', אשר כל הכרכים של הפיוטים שבה קוטלגו בשנים האחרונות, ותוכנם הוכנס למאגר המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה. (Reproduced by the kind permission of the Syndics of Cambridge University Library T-S AS 116.256).

עבודתו של קדם גולדן בקטלוג אוסף פירקוביץ', הממומנת באמצעות מענק של הקרן הלאומית למדע שזכה בו ד"ר מתי הוס, נמשכה, ועד כה כבר הוכנסו למאגר יותר מ-1,800 כותרים מן האוסף הזה.

לאחר שבשנת 2019 הועבר לספרייה הלאומית כל החומר שבמאגר, בעזרתו של ד"ר אבי שמידמן, הוא שולב לאחרונה באתר הספרייה, ועתה הוא נגיש לכל דורש וממשיך להתעדכן באלפי כותרים חדשים ובתיקונים לקיימים. למרות נגישותו של הקטלוג דרך אתר הספרייה התוכנה שבמפעל מאפשרת קבלת נתונים ברורים יותר, כולל נתונים מורכבים, וחוקרים מכל העולם המשיכו גם בתקופת הקורונה לפנות אליו ולהיעזר בו. החומר שבקטלוגים משמש זה שנים בסיס לרוב ספרי השירה והפיוט המתפרסמים בארץ ובעולם, והזיהויים החדשים שעלו בשנה האחרונה כבר סייעו לכמה חוקרים לשפר את מהדורות השירים שהם מכינים.

3.2 < מפעלים בתמיכת האקדמיה

המפעל המשותף עם MGH

בשנת 2001 החליטו האקדמיה וה-MGH (Monumenta Germaniae Historica) – המוסד האירופי הבכיר לפרסום מהדורות ביקורתיות של טקסטים מימי הביניים – על פרסום משותף של סדרת חיבורים עבריים שנכתבו באשכנז. היה בכך חידוש גמור: בפעם הראשונה נכללו מקורות עבריים באוסף המקורות ההיסטוריים לתולדותיה של ארץ אירופית. האקדמיה הקימה למפעל זה ועדת היגוי, ובראשה חבר האקדמיה פרופ' ב"ז קדר (לרשימת חברי הוועדה ראו להלן בפרק 11 "ועדות האקדמיה").

**MONUMENTA
GERMANIAE
HISTORICA**
GRUNDLAGEN
FORSCHUNG
MITTELALTER

בשני הכרכים הראשונים, שהופיעו בשנים 2005 ו-2016, פורסמו הכרוניקות העבריות שמתארות את הפרעות ביהודי גרמניה בשלב הפתיחה של מסע הצלב הראשון (1096) והיצירות הליטורגיות שנכתבו בעקבות פרעות אלה. פרופ' אווה האוורקאמפ (Prof. Dr. Eva Haverkamp) מאוניברסיטת מינכן הכינה את הכרך הראשון, ופרופ' אברהם גרוס וד"ר פיטר ש' לנרד מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב ואברהם פרנקל הכינו את הכרך השני.

הכרך השלישי, ובו מהדורה ביקורתית של תקנות שו"ם שהוכנה בידי ד"ר ריינר יוסף ברצן (Dr. Rainer Josef Barzen) מאוניברסיטת מינסטר, ראה אור בדצמבר 2019. בשל היקפו הרב הוא מחזיק שני ספרים נפרדים.

כרכים נוספים מצויים בשלבי הכנה ומיועדים להופיע בשנים הקרובות.

3.3 < פורום צעירי מדעי הרוח והחברה

זה יותר מעשור שבחטיבה פועל פורום צעירים. בכל קבוצה בפורום משתתפים חוקרות וחוקרים צעירים ומצטיינים הנבחרים על ידי ועדה מטעם החטיבה, על פי קריטריונים של מצוינות וכישורים אקדמיים. בראש כל קבוצה עומדים חבר או חברת אקדמיה. הפורום דן בנושאים שונים.

בנובמבר 2019 החלה לפעול קבוצה חדשה של פורום הצעירים של האקדמיה בראשות חבר האקדמיה פרופ' ישראל ברטל. פעילותו העכשווית של הפורום, שנולד בעקבות פרסומו של דוח ועדת האקדמיה לבדיקת מצב מחקר השואה והוראתה באוניברסיטאות המחקר ובמכללות בישראל, מתמקדת בנושא "גזענות, אנטישמיות, רצח עם: השואה בהקשריה ההיסטוריים, האידאולוגיים והתרבותיים". ההרצאות הנישאות בו מציגות היבטים בין-תחומיים (בעיקר מדעי הרוח, מדעי

מפגש פורום צעירי מדעי הרוח והחברה בנושא "גזענות, אנטישמיות, רצח עם"

החברה ומשפטים) של המחקר ודרכים לפיענוח זיקות הגומלין בין מה שאירע למה שתועד, למה שזוכרים ולמה שיוצרים. במפגשים מתקיים שיח רב-תחומי מפרה המייצג מגמות שונות וגישות מתודולוגיות אחדות המעצבות היום את המחקר בארץ ובעולם.

ואלה חברי פורום הצעירים לשנת תשפ"א:

ד"ר טוביאס אברכט-הרטמן, המחלקה לתקשורת ועיתונאות ופורום אירופה, האוניברסיטה העברית בירושלים
 ד"ר יוליה אלעד-שטרנר, המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן
 ד"ר זיו בורר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן
 ד"ר נח בנינגה, המרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון ומכון ריכרד קובנר להיסטוריה גרמנית, האוניברסיטה העברית בירושלים

ד"ר שמואל ברנאי, פורום אירופה, האוניברסיטה העברית בירושלים
ד"ר יפעת גוטמן, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ד"ר יהודית דורי-דסטון, הפקולטה למדעי הרוח, האוניברסיטה העברית בירושלים
ד"ר בועז המאירי, התוכנית ליישוב סכסוכים וגישור, בית הספר ללימודי חברה ומדיניות, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר יצחק הרשקוביץ, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן
ד"ר אמיר טייכר, החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר נורית נוביס-דויטש, החוג ללמידה, הוראה והדרכה, אוניברסיטת חיפה
ד"ר סבטלנה נטקוביץ', החוג לתולדות ישראל, אוניברסיטת חיפה
ד"ר רננה קידר, הפקולטה למשפטים ומדעי הרוח הדיגיטליים, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' עמית שרירא, החוג המשולב למדעי החברה, אוניברסיטת בר-אילן
ד"ר נועם תירוש, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

German-Israeli Frontiers of the Humanities – GISFOH < 3.4

הסכם שנחתם בשנת 2009 בין האקדמיה לקרן אלכסנדר פון הומבולדט הגרמנית (Alexander von Humboldt Foundation) הוביל לכינון סדרת כינוסים דו-לאומיים רבת-תחומיים במדעי הרוח, שבהם משתתפים כחמישים חוקרים צעירים – ישראלים וגרמנים. בכל שנה נבחרים ארבעה חוקרים ישראלים וארבעה חוקרים גרמנים מארבעה תחומים שונים במדעי הרוח והחברה, ויחד הם מרכיבים את הוועדה המארגנת של הכינוס. הכינוס נערך בישראל ובגרמניה לסירוגין. מטרת הכינוס הן להפגיש חוקרים צעירים מצטיינים מתחומים שונים ולאגור אותם לחשיבה ולמחקר מעבר לגבולות תחום הדעת שלהם, לאפשר הפריה הדדית וליצור ערוץ לחילופי ידע אקדמי.

ההסכם שנחתם עם האקדמיה מצרף את ישראל למועדון מצומצם ומכובד של מדינות. עד היום חתמה הקרן הגרמנית על הסכמים דומים עם ארצות הברית (בתחומי מדעי הרוח, מדעי הטבע ולימודי ההנדסה), עם ברזיל (בתחומי המדע והטכנולוגיה), עם בריטניה, יפן וסין (בתחום מדעי הטבע), עם הודו (בתחום לימודי ההנדסה) ועם טורקיה (בתחום מדעי הרוח). את המיזם מרכזת מטעם האקדמיה חברת האקדמיה פרופ' מרגלית פינקלברג.

הכינוס השנים-עשר תוכנן להיערך בגרמניה בחודש נובמבר 2020, והוא נדחה בשל מגפת הקורונה לחודש נובמבר 2021. הכינוס יתמקד בנושא *Fluctuations in Stability: Confronting Uncertainties*. חבריה הישראלים של הוועדה המארגנת הם ד"ר יונתן בר-יושפט (מוסיקולוגיה), ד"ר ליאורה דהן-כץ (משפטים), ד"ר מאוריסיו דימנט (לימודי אמריקה הלטינית) וד"ר מרב חקלאי (היסטוריה עתיקה).

קרן פון הומבולדט כוננה את תוכנית Connect, המאפשרת לחוקרים שהשתתפו בכינוסי GISFOH להגיש בקשות לתמיכה במיזמים משותפים ובשיתופי פעולה עם החוקרים שפגשו בכינוס. עד כה קיבלו תמיכה קרוב לחמישים מיזמים משותפים.